

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КОВАЛЕНКО ВОЛОДИМИР ПАНАСОВИЧ

УДК 345.35.351.74 (477)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ
СТАНОВИЩЕМ, ВЧИНЕНЕ ПРАЦІВНИКОМ
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів
2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Навроцький Вячеслав Олександрович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
декан юридичного факультету.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Музика Анатолій Ананійович,
Державний науково-дослідний інститут митної справи,
заступник директора з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент
Бойко Андрій Михайлович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
декан юридичного факультету.

Захист відбудеться «11» червня 2009 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано «8» травня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У державі, яка на конституційному рівні проголосила себе правовою, правоохоронна діяльність набуває особливого значення, стає одним із найголовніших гарантів прав і свобод людини та громадянина. В той же час саме ця діяльність потребує надійної охорони, в т.ч. за допомогою кримінально-правових засобів. Вищий орган державної влади України акцентував цю обставину, виділивши в ч. 3 ст. 364 Кримінального кодексу України (далі КК) окремий кваліфікований склад зловживання владою або службовим становищем – вчинення його працівником правоохоронного органу. Таке нововведення поставило численні запитання як в правозастосовній діяльності, так і перед наукою кримінального права. На сьогодні відповідей на багато з них немає ні в юридичній літературі, ні в роз'ясненнях Верховного Суду України. Водночас, попри стійку тенденцію до зростання кількості скарг громадян і юридичних осіб на незаконні дії працівників правоохоронних органів, кримінальні справи щодо них порушуються вкрай рідко, на розгляд суду направляються одиничні, а санкції відповідних кримінально-правових норм застосовуються до винних ще рідше. Однією з причин такого парадоксального становища є власне відсутність у слідчих, прокурорів та суддів чіткого уявлення про склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК, а отже, і про предмет доказування в кримінальних справах цієї категорії.

Чи не єдиною в Україні спробою вивчення питання про кримінальну відповідальність працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем є навчальний посібник В.І. Осадчого, В.С. Плугатира, А.В. Савченка та ін. «Кримінально-правовий захист і відповідальність працівників правоохоронних органів», проте проблемам застосування ч. 3 ст. 364 КК увага в ньому не приділяється. Багато відомих вчених, зокрема, А.Ф. Бантишев, В.А. Владіміров, А.В. Галахова, Р.А. Гельфанд, В.І. Дінека, А.А. Жижиленко, Б.В. Здравомислов, М.А. Клименко, М.Й. Коржанський, М.Д. Лисов, М.І. Мельник, О.Я. Светлов, А.Н. Трайнін, Б.С. Утєвський, М.І. Хавронюк та ін. у працях, присвячених загальній характеристиці злочинів у сфері службової діяльності, більшою чи меншою мірою, та все ж лише частково торкались проблем кримінальної відповідальності працівників найчисельнішого правоохоронного органу – міліції. Слід відзначити також дотичні до цієї проблеми кримінологічні дослідження щодо

попередження службових зловживань працівників правоохоронних органів вітчизняних та зарубіжних науковців С.А. Алтухова, О.М. Бандурки, М.С. Вертузаєва, Ю.П. Гармаєва, А. Дорошенка, О.М. Ігнатова, В.М. Коршунова, А.А. Купленського, О.А. Мартиненка, Т.Н. Москалькової, Д. Сміта, А.В. Сухініна, Т. Паркера, С.А. Шалгунової та ін.

Частково проблеми кримінальної відповідальності службових осіб правоохоронних органів, а саме: прокурорів, працівників органів дізнання та досудового слідства розглядалися у навчальних посібниках, монографіях, дисертаціях, лекціях та інших наукових публікаціях щодо злочинів проти правосуддя. В аспекті цього дослідження вони цінні для розгляду питання про відмежування складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК, від ряду складів злочинів з розділу XVIII КК. Тут слід згадати видані в Україні та за кордоном праці І.С. Власова та І.М. Тяжкової, А.В. Воронцова, Я.М. Кульберга, В.О. Навроцького, П.Л. Суріхіна, І.М. Черних та ін.

Разом з тим, багато питань стосовно відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу, залишились взагалі поза увагою вчених чи викликають гострі дискусії.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ у межах досліджень, що провадяться з теми «Актуальні проблеми вдосконалення українського законодавства та практики протидії злочинності» (номер державної реєстрації 0106U003641) та «Проблеми підвищення ефективності протидії злочинності» (номер державної реєстрації 0106U003643). Теоретичний аналіз відповідних проблем узгоджений з вимогами Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 року № 1767.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вирішення проблемних питань кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем. Відповідно до цього, у дисертації вирішуються такі завдання:

- проаналізувати стан дослідження питань про службові зловживання працівників правоохоронних органів у науці кримінального права;
- визначити світоглядні аспекти кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем та її соціальну зумовленість;

– дати кримінально-правову характеристику складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК;

– відмежувати зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу, від суміжних складів злочину;

– виробити практичні рекомендації щодо кваліфікації розглядуваного злочину;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність службових осіб правоохоронних органів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової протидії злочинам, що вчиняються службовими особами правоохоронних органів.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем працівником правоохоронного органу.

Методи дослідження обрано на основі поставлених у роботі мети та завдань, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. Застосування методу структурно-функціонального аналізу дозволило визначити соціальну зумовленість кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем, вплив цих злочинів на різні соціальні процеси. Історико-правовий метод використовувався при дослідженні розвитку понять «правоохоронний орган» та «правоохоронна діяльність» у вітчизняному законодавстві, а також реалізації у дослідженні загальної теорії кримінології та кримінального права. Формально-юридичний метод забезпечив дослідження змісту та структури кримінально-правових норм, якими встановлена кримінальна відповідальність за вчинення злочинів у сфері службової діяльності та проти правосуддя, їхньої відповідності правилам законодавчої техніки. Завдяки цьому проаналізовано також співвідношення складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364, КК зі складами злочинів, передбачених статтями розділів V, XVIII, XIX Особливої частини КК.

Науково-теоретичною базою дисертації є наукові праці з питань кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, конституційного права, кримінології, криміналістики, теорії держави і права, філософії, соціології та психології.

Нормативну базу дослідження складають міжнародні правові акти, Конституція України, КК та інші закони, а також підзаконні нормативно-правові акти України.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали опублікованої судової практики, відповідні узагальнення Генеральної прокуратури України та Верховного Суду України, а також слідчо-прокурорська та судова практика. Загалом вивчено матеріали понад 200 кримінальних справ та наглядових проваджень прокуратури у 100 кримінальних справах відповідної категорії.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні цілісним монографічним дослідженням питань кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем.

На основі проведеного дослідження висунуто і обґрунтовано або додатково аргументовано низку нових теоретичних і прикладних понять, положень і висновків.

Вперше:

– визначено сферу суспільних відносин, які виникають з обов'язку працівника правоохоронного органу використовувати владні повноваження винятково в інтересах служби, чим забезпечується правильна правоохоронна діяльність, що поставлені під охорону досліджуваної кримінально-правової норми, а також встановлено механізм заподіяння їм шкоди;

– обґрунтовано положення про необхідність обмеження кола правоохоронних органів, нормальна діяльність яких поставлена під кримінально-правову охорону ч. 3 ст. 364 КК, шляхом вичерпного їх переліку у Кримінальному кодексі. До цього переліку мають бути включені: 1) прокуратура; 2) органи внутрішніх справ; 3) Служба безпеки України; 4) Державна прикордонна служба України; 5) Державна митна служба України; 6) Державна податкова адміністрація України; 7) Державний департамент України з питань виконання покарань; 8) Управління державної охорони; 9) Державна виконавча служба України; 10) Департамент державного пожежного нагляду МНС; 11) Військова служба правопорядку у Збройних Силах України; 12) розвідувальний орган Міністерства оборони України;

– аргументовано, що зловживання владою може бути вчинено працівником правоохоронного органу як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, попри те що в диспозиції ч. 3 ст. 364 КК вживається термін «дія». Встановлено, що суспільно небезпечне діяння у досліджуваному складі злочину проявляється у формі використання влади у сфері правоохоронної діяльності всупереч інтересам служби. Тому, якщо вчинене діяння не впливало з владних повноважень

службової особи у сфері правоохоронної діяльності, немає підстав говорити про наявність аналізованого складу злочину;

– запропоновано класифікацію працівників правоохоронних органів згідно з якою їх поділено на: 1) службових осіб, які здійснюють виключно функції представників влади (слідчі, помічники прокурорів, оперуповноважені і т.п.); 2) службових осіб, які здійснюють функції представників влади поряд з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків (прокурори, їх заступники, начальники управлінь, відділів); 3) службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки (співробітники кадрових, штабних підрозділів, начальники відділів (управлінь) матеріально-технічного забезпечення, обробки статистичної інформації тощо);

– доведено, що злочин, передбачений ч. 3 ст. 364 КК, може бути вчинено лише з прямим умислом. Конструкція подвійної форми вини в досліджуваному складі злочину неприйнятна, окрім випадків спричинення зловживанням владою тяжких наслідків;

– зроблено висновки, що кримінально-правова норма, якою встановлена кримінальна відповідальність працівників правоохоронного органу за зловживання владою, є водночас і загальною щодо норм про окремі види зловживань працівників правоохоронних органів (за ознаками об'єктивної сторони складу злочину), і спеціальною – щодо норм про зловживання будь-яких службових осіб (за ознакою суб'єкта складу злочину);

– проаналізовано співвідношення кримінально-правових норм, якими встановлена кримінальна відповідальність службових осіб правоохоронних органів, на підставі чого вироблені правила кваліфікації, детально обґрунтовані і викладені у відповідному розділі дисертації та висновках.

Удосконалено поняття правоохоронного органу і правоохоронної діяльності, їх зв'язок з поняттям правосуддя, а відтак висунуто пропозицію про перейменування XVIII розділу Особливої частини КК на «Злочини проти правоохоронної діяльності та правосуддя» та включення до нього відповідних кримінально-правових норм на підставі єдності родового об'єкта.

Додатково обґрунтовано:

– пропозицію про доцільність виключення з Особливої частини КК ст. 365 паралельно із запровадженням нової редакції ст. 364 КК. Серед кваліфікуючих ознак запропоновано передбачити ті, що тепер

встановлені ч. 2 ст. 365 КК: «наси́льство, застосування зброї або такі, що ображають особисту гідність потерпілого, дії»;

– висновок про віднесення військових службових осіб до суб'єктів злочинів у сфері службової діяльності, а не злочинів проти військової служби, з виключенням відповідних статей з розділу XIX Особливої частини КК;

– висновок про «завищення» нижньої межі санкції ч. 3 ст. 364 КК, внаслідок чого, призначаючи покарання за його вчинення, суди завжди приймають рішення про звільнення від його відбування на підставі ст. 75 КК;

– висновок про виключення зі ст. 364 КК чинної частини третьої у зв'язку з істотним порушенням правил законотворення, що практично унеможливує її правильне застосування; запропоновано нову редакцію цієї статті Особливої частини КК, якою, зокрема, встановлена посилена кримінальна відповідальність усіх представників влади.

Практичне значення отриманих результатів. Одержані в ході дисертаційного дослідження результати мають як теоретичне, так і теоретично-прикладне значення. Використання наукових результатів дослідження можливе у подальшому вдосконаленні кримінального та кримінально-процесуального закону. Відповідні пропозиції та законопроект про внесення змін до КК надіслані до профільного Комітету Верховної Ради України, який визнав їх слушними (листи №04-19/14-2939 від 13 грудня 2008 р., № 04-19/4-294 від 6 лютого 2009 р.). На практиці положення, що викладені в дисертації, можуть бути використані у правозастосуванні, насамперед, у процесі кваліфікації відповідних злочинів. Результати дослідження можуть використовуватись також і в навчальному процесі при викладанні курсу Особливої частини кримінального права, спецкурсу «Проблеми кримінально-правової кваліфікації», кримінології, кримінального процесу та криміналістики.

Результати дослідження можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень цієї та інших проблем кримінальної відповідальності службових осіб, а також попередження злочинів у сфері правоохоронної діяльності та правосуддя.

Особистий внесок здобувача. Під час виконання дисертації ідеї та розробки, що належать автору дисертації у співавторстві з іншими авторами, не використовувались.

Апробація результатів дисертації та публікації. Про основні положення дисертаційного дослідження автор доповідав на 12-ти науково-практичних конференціях в період 2000–2008 рр., що відбувались

у м. Харкові, Луцьку, Івано-Франківську, Луганську і Львові, в т.ч. «Актуальні проблеми та попередження злочинності» (м. Івано-Франківськ, 20 лютого 2004 р.); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 27–28 травня 2005 р.); «Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)» (м. Львів, 4–5 квітня 2003 р.) – «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві» (м. Львів, 12–13 вересня 2008 р.). Тези чотирьох доповідей опубліковано. У фахових виданнях надруковано 5 наукових статей, що висвітлюють основні положення дисертації.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що вміщують вісім підрозділів, висновку, додатків, списку використаних джерел. Повний текст дисертаційного дослідження складає 233 сторінок, з них: 195 – основний текст, додатки – 12 сторінок, список використаних джерел – 26 сторінок (258 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір і актуальність теми, демонструється зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначаються мета і завдання дослідження, а також його теоретична і емпірична база, розкривається наукова новизна одержаних результатів та формулюються основні положення, які винесені на захист, висвітлюється практичне значення одержаних результатів та наводяться дані щодо їх апробації.

Розділ 1. «Загальні засади дослідження питань кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем працівників правоохоронних органів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. **«Стан дослідження питань про службові зловживання працівників правоохоронних органів в науці кримінального права»** з'ясовано, що на сьогоднішній день вкрай важко виділити питання, щодо яких досягнута повна одностайність серед авторів. За великим рахунком до недостатньо досліджених або таких, які взагалі не порушувались в літературі, належать усі питання, що стосуються кримінальної відповідальності працівників

правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем.

У підрозділі 1.2. «Світоглядні засади кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем та її соціальна зумовленість» показано, що службові зловживання працівників правоохоронних органів підривають ідеологічну основу правоохоронної діяльності, викривляють її сутність, при цьому вона втрачає своє природне соціальне призначення – охороняти і відроджувати соціальні цінності; змінюється її спрямованість з протидії соціальному злу на його примноження. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, вчинені працівниками правоохоронних органів, визначається тим, що ці злочини: мають чи не найвищий ступінь суспільної небезпеки, оскільки заподіюють істотну шкоду у всіх сферах суспільного життя; руйнують конституційні права і свободи громадян; зводять нанівець зусилля державних органів щодо протидії злочинності; несуть загрозу національній безпеці України; мають тенденцію до поширення, а також характеризуються високим рівнем латентності. Виходячи з цього, питання протидії цьому виду злочинності в Україні повинно розглядатися на рівні проблеми існування державності.

Розділ 2. «Юридичний аналіз складу зловживання владою або службовим становищем, вчиненого працівником правоохоронного органу» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Об'єкт зловживання владою або службовим становищем, вчиненого працівником правоохоронного органу» доведено, що основний безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК, – це суспільні відносини, що виникають з обов'язку працівника правоохоронного органу використовувати владні повноваження виключно в інтересах служби, чим забезпечується правильна правоохоронна діяльність. Охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян, державні, громадські інтереси, а також інтереси юридичних осіб є обов'язковим додатковим об'єктом в досліджуваному складі злочину. Шляхом аналізу елементів цих суспільних відносин встановлені їх ознаки та визначено відповідні поняття, зокрема, встановлено, що одним з учасників таких відносин є правоохоронний орган – державний орган, спеціально створений для охорони конституційних прав, свобод та інтересів громадян, юридичних осіб і держави від будь-яких порушень шляхом виконання однієї чи

кількох передбачених законом головних правоохоронних функцій, наділених в силу цього повноваженнями застосовувати відповідно до закону заходи примусу до правопорушників; запропонований їх вичерпний перелік, що повинен бути сформульований в КК України. Визначений і механізм заподіяння шкоди охоронюваним правовідносинам, що проявляється у порушенні відповідним злочином природного соціального зв'язку – нормальної правоохоронної діяльності, а відтак у нанесенні шкоди предмету суспільних відносин – державній владі, її авторитету, і вже внаслідок цього – іншим соціальним цінностям, які передбачені в диспозиції кримінально-правової норми.

У підрозділі 2.2. «Об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем, вчиненого працівником правоохоронного органу» здійснено аналіз і розмежування понять «зловживання владою» і «зловживання службовим становищем», досліджено інші ознаки суспільно небезпечного діяння у складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК, що виявляється лише у формі використання влади у сфері правоохоронної діяльності всупереч інтересам служби. Зловживання владою може бути вчинено працівником правоохоронного органу як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, а тому термін «дія», що вживається законодавцем у диспозиції ч. 3 ст. 364 КК, підлягає поширювальному тлумаченню, що й здійснюється у правозастосуванні. Автором розкриті види причетності працівника правоохоронного органу до злочину, на підставі чого запропоновані правила кваліфікації відповідних суспільно небезпечних діянь, а також внесення змін до ч. 6 ст. 27 та ст. 396 КК. Серед суспільно небезпечних наслідків у досліджуваному складі злочину виділено основний – шкода основному безпосередньому об'єкту складу злочину, що настає у кожному випадку вчинення злочину. Оцінка істотності такої шкоди, у зв'язку з неможливістю визначити її з допомогою кількісних критеріїв, цілком залежить від істотної шкоди, яка становить зміст додаткових наслідків, що названі в диспозиції ч. 1 ст. 364 КК. Автором запропоновано нову редакцію примітки до ст. 364 КК щодо роз'яснення поняття істотної шкоди і тяжких наслідків.

У підрозділі 2.3. «Суб'єкт складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України» визначені ознаки і поняття спеціального суб'єкта досліджуваного складу злочину – працівника правоохоронного органу, як осудного громадянина України, який досяг повноліття і перебуває на державній службі в одному з правоохоронних органів України, в силу чого наділений повноваженнями представника влади у сфері

правоохоронної діяльності. Зроблено висновок, що суспільно небезпечне діяння, вчинене працівником правоохоронного органу, що пов'язане з виконанням не владних функцій, а організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, за наявності інших ознак, залежно від наслідків слід кваліфікувати за ч. 1 або ч. 2 ст. 364 КК; аргументовано доцільність встановлення посиленої кримінальної відповідальності за зловживання владою не лише для працівників правоохоронних органів, а для всіх представників влади шляхом розмежування в цій статті Особливої частини КК складів злочину «зловживання службовим становищем» та «зловживання владою».

У підрозділі 2.4. «Суб'єктивна сторона зловживання працівником правоохоронного органу владою або службовим становищем» автор, визначаючи форму та вид вини працівника правоохоронного органу при зловживанні владою, виходить з того, що цей представник влади, свідомо порушуючи службові обов'язки чи використовуючи у своїх інтересах відповідні права і фактичні можливості, передбачає і бажає настання основного, і хоча б одного з додаткових наслідків свого діяння як безпосередньої мети своєї діяльності або обов'язкової умови її досягнення. Поза цим зловживання владою логічно і практично неможливе, оскільки суспільно небезпечні наслідки тут органічно пов'язані з основним результатом, якого хоче досягнути суб'єкт злочину і який просто немислимий при іншому розвитку подій, коли наслідки є лише можливими, побічними, але небажаними продуктами діяльності, спрямованої на здійснення злочинного наміру. З цього зроблено висновок про те, що злочин, передбачений ч. 3 ст. 364 КК, може бути вчинений лише з прямим умислом. Подвійна форма вини має місце виключно у разі заподіяння цим злочином тяжких наслідків. Здійснено також аналіз мотивів вчинення цього злочину, завдяки чому встановлено, що в силу своєї невизначеності та неоднозначності вони не можуть служити орієнтирами чітких меж кримінально-правового регулювання, а відтак часто стоять на перешкоді правильній кваліфікації злочину. Виходячи з цього, запропоновано виключення вказівки в цій диспозиції на мотиви вчинення зловживання владою або службовим становищем.

Розділ 3. «Зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу, та суміжні склади злочинів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Розмежування зловживання владою або службовим становищем, вчиненого працівником правоохоронного

органу, з іншими складами злочинів у сфері службової діяльності» доводиться, що досліджуваний склад злочину є суміжним зі складами перевищення влади або службових повноважень і службової недбалості. Кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за службове підроблення, одержання хабара, провокацію хабара та ряд інших суспільно небезпечних діянь, вчинених службовими особами з використанням влади та службового становища, є спеціальними щодо ч. 1 ст. 364 КК та її частини 3-ї, а тому при конкуренції повинні застосовуватись саме вони, окрім випадків реальної сукупності злочинів. Порівняльний аналіз двох суміжних складів злочинів, передбачених ч. 3 ст. 364 та ч. 1, 2, 3 ст. 365 КК, дав автору підстави додатково обґрунтувати позицію науковців, які вважають недоцільним існування в теперішній редакції норми про перевищення влади або службових повноважень. Поряд з виключенням ст. 365 КК запропоновано нову редакцію кримінально-правової норми про зловживання владою або службовим становищем.

У підрозділі 3.2. «Зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу, і злочини, передбачені статтями розділів V, XVIII, XIX Особливої частини КК України» з урахуванням висновків щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України, обґрунтовано, що нормальна діяльність органів правосуддя – родовий об'єкт, за яким об'єднані злочини в розділі XVIII Особливої частини КК, а також основний безпосередній об'єкт складів злочинів, передбачених ст. 371–374, ч. 2 ст. 376, ст. 380, 381, ч. 2 ст. 387, ст. 388 КК, частково включає в себе і нормальну діяльність правоохоронних органів, тобто безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК. Внаслідок взаємного проникнення (перехрещення) охоронюваних суспільних відносин утворюється безпосередній об'єкт, що включає в себе як інтереси правосуддя, так і правоохоронної діяльності. З урахуванням цього запропоновано внести зміни до чинного КК, перейменувавши XVIII розділ його Особливої частини на «Злочини проти правоохоронної діяльності та правосуддя» та включивши до нього відповідні кримінально-правові норми на підставі спільності родового об'єкта. Шляхом порівняльного аналізу встановлено також, що зловживання владою, вчинене військовою службовою особою правоохоронного органу, за своєю сутністю та усіма об'єктивними й суб'єктивними ознаками повинно бути кваліфіковано за ч. 3 ст. 364 КК. Оскільки основний безпосередній об'єкт військового службового

злочину є похідним від родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності, тому задля усунення зайвої конкуренції кримінально-правових норм пропонується запозичити позитивний досвід російського законодавця, назвавши військових службових осіб суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності, а не проти військової служби, виключивши відповідні статті з XIX розділу Особливої частини КК України. Автором пропонуються правила подолання конкуренції відповідних кримінально-правових норм. Так, за конкуренції норм, передбачених, з одного боку, ч. 3 ст. 364 КК, а з іншого – ч. 3, або ч. 4 ст. 157, або ч. 2 ст. 159, або ч. 2 ст. 160, або ч. 2 ст. 161, або ч. 2 ст. 162, або ч. 2 ст. 163, або ж ч. 2 ст. 171 КК, рекомендується застосувати норму про кваліфікований вид зловживання владою або службовим становищем.

У висновках автором зазначається, що введення до КК України окремої норми про відповідальність за зловживання владою або службовим становищем працівників правоохоронного органу було здійснено безсистемно, оскільки окремі види зловживань водночас передбачені багатьма іншими статтями Особливої частини КК, що не узгоджені між собою. Це породжує проблеми конкуренції, окремі з яких складно, а то й неможливо вирішити на базі усталених правил кваліфікації. До того ж застосування спеціальних норм часто призводить до пом'якшення кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів всупереч повсюдно декларованій ідеї про її посилення. Виходячи з цього, констатується, що окрема норма про зловживання владою або службовим становищем працівників правоохоронних органів є зайвою. Проблема посилення відповідальності таких осіб у дисертації пропонується вирішити, зокрема, за рахунок розмежування в ст. 364 КК України складів злочину про «зловживання службовим становищем» та «зловживання владою»; виключення з відповідних статей розділу V Особливої частини КК кваліфікуючої ознаки – вчинення злочину службовою особою, що дозволить без жодних сумнівів кваліфікувати суспільно небезпечне діяння залежно від обставин за статтею про зловживання владою або службовим становищем, або ж за сукупністю злочинів; розширення кола службових осіб правоохоронних органів (одночасно з чітким його окресленням), які можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених ст. 371–373 КК України та ін. Автором обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін та доповнень до чинного КК України. Попри наведене пропонується статтю 364 викласти у такій редакції:

«Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання службовим становищем, тобто умисне використання службовою особою службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, - карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Зловживання владою, тобто умисне використання владних повноважень представником влади всупереч інтересам державної служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Виключено.

4. Зловживання владою або службовим становищем, що супроводжувалося насильством чи погрозою його застосування або використанням зброї за відсутності ознак катування, чи потягло тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка 1. Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності, а також Збройних Силах України, інших військах та військових формуваннях України.

2. Представники влади – це громадяни України, які здійснюють функції публічної влади та наділені повноваженнями у межах своєї компетенції пред'являти вимоги, приймати рішення чи застосовувати примусові заходи щодо громадян і юридичних осіб незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

3. Службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в пункті 1 цієї примітки.

4. Істотною шкодою у статтях 364, 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Істотна шкода може мати також нематеріальний характер і полягати у порушенні конституційних прав і свобод громадян, підриві авторитету органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, порушенні нормальної діяльності організації, вчиненні злочину підконтрольними чи підлеглими особами тощо.

5. Тяжкими наслідками у статтях 364, 366, 367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тяжкі наслідки нематеріального характеру визначаються з урахуванням кількості потерпілих, тривалості та (або) ступеня порушення їхніх прав, можливості їх відновлення чи відновлення нормальної діяльності відповідних органів та організацій, тяжкості та кількості злочинів, вчинених підконтрольними або підлеглими особами тощо».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коваленко В.П. Деякі етичні та кримінологічні аспекти застосування насильства в правоохоронній діяльності / В.П. Коваленко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – №4. – С. 45–49.

2. Коваленко В.П. Попередження насильства у правоохоронній діяльності / В.П. Коваленко // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – №1. – С.82–85.

3. Коваленко В.П. Злочини у правоохоронній сфері / В.П. Коваленко // Вісник прокуратури. – 2003. – №4. – С.89–92.

4. Коваленко В.П. Про визначення поняття «правоохоронний орган» в кримінальному законодавстві України / В.П. Коваленко // Життя і право. – 2005. – №5. – С.50–56.

5. Коваленко В.П. Про форму вини у складі злочину передбаченому ч. 3 ст. 364 КК України / В.П. Коваленко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія юридична. – 2007. – Вип. 3. – С. 324–337.

6. Коваленко В.П. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України / В.П. Коваленко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ регіон. наук.-практич. конф., 13–14 лютого 2003 р.: тези доп. – Львів: юрид фак. ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С.406–408.

7. Коваленко В.П. Проблеми визначення поняття «працівник правоохоронного органу» в кримінальному праві України / В.П. Коваленко // Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства): матеріали наук.-практ. конф., 4–5 квітня 2003 р.: тези доп. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 174–178.

8. Коваленко В.П. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою чи службовим становищем / В.П. Коваленко // Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності: матеріали наук.-практ. сем., 20 лютого 2004 р.: тези доп. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 33–38.

9. Коваленко В.П. Суспільно-небезпечне діяння в складі злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України / В.П. Коваленко // Актуальні питання реформування правової системи України: збірн. наук. ст. за мат. І міжвуз. наук. практич.-конф., 27–28 травня 2005 р.: тези доп. – Луцьк, 2005. – Част II. – С.283–287.

АНОТАЦІЯ

Коваленко В.П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009.

У дисертації міститься комплексне дослідження питань кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем, визначені її світоглядні аспекти, соціальна зумовленість. Здійснено юридичний аналіз складу злочину, передбаченого ч.3 ст. 364 КК, та відмежовано

його від суміжних складів злочину; вироблені практичні рекомендації щодо кваліфікації розглядуваного злочину; сформульовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність службових осіб правоохоронних органів.

Ключові слова: працівник правоохоронного органу, службова особа, правоохоронна діяльність, кримінальна відповідальність.

АННОТАЦІЯ

Коваленко В.А. Уголовная ответственность за злоупотребление властью или служебным положением совершённое сотрудником правоохранительного органа. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2009.

В диссертации содержится комплексное исследование вопросов уголовной ответственности сотрудников правоохранительных органов за злоупотребление властью или служебным положением, определены ее философские аспекты и социальная обусловленность. Автором проведен детальный юридический анализ состава преступления, предусмотренного ч. 3 ст. 364 УК Украины, в результате которого: охарактеризованы общественные отношения, являющиеся непосредственным объектом состава преступления, установлен механизм нанесения ему вреда; определены понятия «правоохранительный орган» и «правоохранительная деятельность» применительно к исследуемому составу преступления; установлено, что это преступление может быть совершено сотрудником правоохранительного органа исключительно благодаря использованию властных полномочий в сфере правоохранительной деятельности в форме как действия, так и бездействия; охарактеризованы признаки специального субъекта состава преступления, установлено, что злоупотребление властью может быть совершено служебным лицом правоохранительного органа исключительно с прямым умыслом, «двойная» форма вины может иметь место лишь при нанесении указанным преступлением тяжких последствий. Проанализировано также соотношение ч. 3 ст. 364 УК Украины со смежными составами

преступлений, а также с уголовно-правовыми нормами, с которыми при квалификации общественноопасных деяний возникает конкуренция, предложены правила ее устранения. В результате исследования этих вопросов формулируются новые теоретические положения, уточняется содержание отдельных понятий и терминов, которые имеют значение для науки, практики и усовершенствования законодательства.

В результате диссертационного исследования автор пришел к выводу, что введение в Уголовный кодекс отдельной нормы об ответственности сотрудников правоохранительных органов за злоупотребление властью или служебным положением было осуществлено бессистемно, поскольку отдельные виды злоупотреблений одновременно предусмотрены многими иными статьями Особенной части УК, которые не согласованы между собой. Это порождает проблемы конкуренции, отдельные из которых невозможно разрешить на основе общепринятых правил квалификации. К тому же применение специальных норм часто приводит к неоправданному смягчению уголовной ответственности. Проблему усиления ответственности таких лиц в диссертации предлагается решить путем внесения системных изменений в УК Украины. Предложена в частности новая редакция ст. 364 УК Украины.

Ключевые слова: сотрудник правоохранительного органа, правоохранительная деятельность, служебное лицо, уголовная ответственность.

ANNOTATION

Kovalenko V. P. Criminal Responsibility for the Abuse of Power or Official Position, Committed by the Law Enforcement Worker. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.08. –Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2009.

The thesis researches contain comprehensive studies of the criminal responsibility of the law enforcement workers for the abuse of power or official position; its world outlook aspects and social causes are denoted. The juridical analysis of the corpus delicti (part 3 article 364 of Criminal Code of Ukraine) is done by the author, it is distinguished from adjacent corpus delicti; the examined crime qualification practical recommendations are

worked out; the legislation improvement recommendations regarding of the criminal responsibility of the law enforcement officials are formulated in the thesis.

Key words: law enforcement worker, official, law enforcement activity, criminal responsibility.

Підписано до друку 05.05.2009 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний. Зам. № 63-09
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.
Львівський державний університет внутрішніх справ
79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

